

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonkilencedik akadémiai ülés.

A II. osztály nyolczadik ülése.

1874. november 2-án.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

245. (28) *Jakab Elek* az 1870-ki nagygyűlésen megválasztott lev. tag felolvassa székfoglaló értekezését, ily czím alatt: »A levéltárakról általában, s különösen egy magyar állami levéltár felállításának szükségességéről.« A kivonat így szól:

Azért választott — így kezdi előadását a felolvasó — ily speciális tárgyat, mert ő a szakszerű munkásság és tudományos irány barátja, - ahhoz szeret szólni, a mihez ért, oly munkát kész elvállalni, a minek megfelelni képes; továbbá azért, hogy jól rendezett s hozzáértőleg kezel közlevéltárak közkormányzati, történetirási és állampolitikai fontosságáról meg van győződve. Későn ébred s fog munkához a nemzet — jegyz, meg — midőn a nagy levéltárakat bíró nemzetségek, nép egyes, az egyházi rendek és a bécsi cs. államlevéltár az ország mostoha viszonyai között birtokukba került, de a magyar álladalmat joggal illető okleveleikkel, a bevégzett tények hatalmára a »*beati possidentes*« jogelvére és sok százados időmulásra hivatkozhatnak. De ez szerinte nem tovább is hallgatásras s halogatásra, hanem kettőztetett erélyű cselekvésre ösztönző ok. Ezért szót lal fel s igyekszik a kérdés történeti állását némely új oldalról világosítva meg, első sorban az Akadémiát, mint a magyar tudomány örét s általa a törvényhozást férflas, határozott és a cél teljes elérése előtt meg nem lankadó örködésre birni.

Kimondott elvéhez képest a felolvasó legelőbb az *archivum* és *levéltár*-szó görög- és latin etymologiai eredetét ismertette, azután azok gyakorlati jelentőségét érintve előadta általános körvonalokban a zsidó, görög és római időkbeli levéltárak miként, hol és mi célra alapittatását, a hajdankori népek azok iránt viseltető nagy tiszteletét s mintegy szentségben tartását. Azután áttért a középkorra, kimutatva, hogy a keresztyén-ség első évezredében a Nagy Károly által 813-ban Kr. u. alapított *Pal-*

tium Regium név alatt ismert királyi palotán és palotai kincstáron kívül — a hol becses levelek is tartattak — bizonyosan egy közlevéltár létét sem lehet tudni. Ő egész birodalmában ilyenek alapítását megrendelte, de háborúi miatt nem foganatosíthatta. Csak az látszik a későbbi levéltárak története összehasonlításából, hogy a görög tudomány, műveltség és régiségek drága örökségének birtokosa Róma lévén — a pogány — mikor a birodalom összeomlott, a keresztyén Róma, Nápoly, Szicília, Velence, Spanyol-és Franciaország örökölték e becses vagyont, s első a ki levéltárt állított, a pápa és az olasz nép volt, jelesen pedig a püspökök és zárdák.

Az 1000-ik év előtt — az tény — mai értelemben vett formászerű levéltárakat találni nem lehet. Ezen időn innen azonban a nyomtatás fel-találásáig nemcsak a megnevezett népeknél, de Németországon, Angliában és Magyarországon is a fejedelmek, püspökök, káptalanok, konventek, városok, nagy nemzetségek s királyi paloták kápolnáiban, templomok szentélyeiben, a zárdák és városházak titkos rejtekhelyein féltett leveleiket együtt kezdték tartani, őriztetni, s így a levéltárak alapjait mintegy önkény telenül, minden mivelődni kezdett népnél egyszerre s csaknem azon módon lerakták. A XII. és XIII-ik században már mindenfelé feltűnedeznek a születő levéltartó helyek, a XIV. és XV-ik században határozottabb alakot kezdenek nyerni, a XVI. XVII. XVIII-ikban egy-egy kis története is van a levéltáraknak. Német, francia, olasz írók voltak elsők azok leírásában. A felolvasó itt szemlét tart az európai nagyobb levéltárak felett, ismertetve nagy vonásokban a jelesebb olasz, német, francia, angol közlevéltárakat, érinti a spanyol levéltárt, s kimondja azon végeredményt, hogy mint minden tudomány-ágban, úgy a levéltár-alapítás és levéltár-ismeret tárgyában is a népek a francia nagy forradalom után, sőt e században találták el a czélra vezető helyes utat, a mit hátrább párhuzamos összeállításban érintett is.

Ezután a közlevéltárak hasznát fejtegette a felolvasó általánosságban; éles vonásokkal rajzolta, mily csöndben nyugosznak azokban a jó és rossz, az igaz és hamis elvek védőinek s apostolainak iratai, hogy' győző idő szerint mindenütt a hatalom, de a történetírás hogy' ad későbbben igazságot s elégtételt a jognak: rámutatott, hogy' a kormányok czélzatait s irányát csak a levéltárakból ismerhetni meg; ott láthatni, minő szellemű a tisztviselői kar, alkotmányos-e a kormányzás vagy abszolút irányu, képesek-e a kik a kormány-gyeplőt tartják, vagy tehetetlenek, a törvény uralkodik-e valamely államban vagy a szeszély és protectio, milyen elmúlt élete

azon férfiaknak, kik a nemzetet vezetik stb. Utóljára három pontra özoritja össze a felolvasó azon szolgálatokat, melyeket a levéltárak tehetnek, *először* — ugymond — lehetővé teszik a jó közigazgatást, *másodszor* hathatósan előmozdítják a történetírást, felfödözött oklevél-kincseikkel s képzett jeles szakemberekkel, *harmadszor* az államot segítik jogai, birtoka, határai megvédésében, az egyes népek, hatóságok, felekezetek, családok jogtalan követeléseivel szemben, s általában képessé teszik az uralkodót, a törvényhozást és kormányt az állam érdekeinek minden támadás ellen biztosítására.

És most Magyarország külön levéltár-ügyére tért át felolvasó; elmondta az anyaország és Erdély közlevéltárai történetét szintén nagy körvonalokban. Fájdalom, — jegyzi meg — hogy nemzetünknek levéltárirodalma egyáltalában nincs, két három értekezés és könyv mind az, a mit e nemben birunk. Ő, felkutatva az irodalmat, e képet állítja elénk a magyar közlevéltárakról. A régi magyar királyoknak volt külön levéltára, de Mátyás halála után egy része, természetes fiának neje, Frangepán Beatrix útján, ki György brandenburgi örgrófhhoz ment férjhez, Brandenburgba, onnan a bécsi cs. titkos levéltárba került; más részét a mohácsi vész után a király özvegye, habsburgi Mária ismét oda vitte; harmadik része 1687-ben Buda bevétele után szintén oda szállítattott. Egy nagy részét Mária Terézia királynő parancsával Rosenthal Tivadar csász. tanácsos 1749-től 1753-ig, 1762-től 1764-ig, a birodalom örökös tartományaiban városról városra járván, s Pozsonyban és Budán is megfordulván, a csász. titkos levéltárba küldötte be. Az országnak is volt levéltára, mit a tárnokmesteri házban tartottak. De ez is oda lett, a leggondosabb buvárkodó is nyomára sem fog találhatni. A mit ma országos levéltárnak nevezünk 1765-ben a halhatatlan emlékezetű utolsó magyar nádor, gróf Battyáni Lajos fíradozása gyűjtötte össze buzgó magánosoktól s néhány káptalanból, s így alapította meg. De az oly kevés és oly árva kinézésű, — jegyzi meg a felolvasó — hogy ha a bécsi államlevéltárban levő magyar osztálylyal, más népek államlevéltáraival, s nemzetünk ezer éves életével mérjük össze, lelkünknek el kell fölötte szomorodni. Erdélynek sincs sem fejedelmi, sem országos régi levéltára. A fejedelmi levéltárt a más meg más nemzetségből választott fejedelmek halálával, részint a család tartotta meg, részint a következő fejedelem vette át. Így szállott kézről kézre, míg romjai az utolsó fejedelem I. Apafi halálával Bécsbe vitettek, egy részéből pedig az erdélyi mai fiscális levéltár lett. Az országnak, mint olyannak, külön levéltára a fejedelmek alatt nem volt. De az erdélyi

ejedelmi levéltárt ki is rabolták, feldúlták és elégették. 1602-ben havasalföldi Mihály vajda és Básta német császári hadvezér oláh és vallon népeikkel; 1657-ben Ali basa török s tatár csapataival. Erdélynek csak 1690 után kezdődött azon levéltára, melyet a kormányiszéki levéltár név alatt ismer az irodalom s a melynek a felolvasó igazgatója.

Ezután ama kérdésre tér át értekező, hogy hát minő más közlevéltárai voltak még Magyar- és Erdélyországnak? S mint ilyeneket jelöli meg azon 39 káptalant és 43 konventet, a melyek a két országban mint hiteles helyek állottak fenn részben egészen 1848-ig; kimutatja, hogy ezek a közlevéltárak jellegével bírtak, az ország azokról és a gondviselő egyházi rendről törvényeket alkotott, leveleikről rendelkezett; a magyar országgyűlés 1681-ben, 1723-ban és 1729-ben, 1741-ben, 1765-ben, 1807-ben határozatilag, sőt törvényben kimondotta, s a fejedelem egy alkalommal el is rendelte, hogy *ama levéltárak országos érdekű levelei választassanak ki s adassanak át az ország levéltárának.* De fájdalom! — jegyzi meg a felolvasó — ez csak csekély részben teljesült mind e napig. Országos levéltáraknak mondja továbbá felolvasó a nádori, országbirói és kir. udvari kamarai, valamint az erdélyi fiscalis levéltárakat, melyekre nézve szintén törvény mondotta ki nem egyszer, *hogy azok országos érdekű része kiválasztassék s az ország levéltárába tétessék át,* sőt az erdélyi fiscalis levéltárnak a kir. kormányiszék levéltárába átszállítását 1869-ben az akkori pénzügyminiszter meg is rendelte volt, de hivatali utóda nem hajtotta végre, a korona és tudomány érdekeinek nagy kárára!

És most párhuzamba állítja felolvasó Magyarország levéltárügyét Anglia-, Francia-, Olasz- és Németország, Ausztria, és Észak-Amerika levéltárügyével; feltűnteti statisztikailag azon államoknak e században e téren tett nagy előhaladását, a mi szinte megszégyenítő elmaradottságunkat; *melegen üdvözlí a parlamentnek egy magyar államlevéltár megalapítására irányzott nemes törekvését,* ajánlja értekezése közvetlen forrásu, eredeti és hiteles adatait a törvényhozók magas figyelmébe, ajánlja felolvasása tárgyát az Akadémia buzgó pártolásába, s kéri az országot, eszenkedik a tudomány és műveltség minden igaz barátjához: karolják fel, fogadják szívek szeretetébe ezen oly igen árva, s a nemzet buzgó pártolására méltó ügyet, alkossák meg már valahára a magyar államlevéltárt, azon intézetet, melynek oklevél-gyűjteményén a magyar nemzet, a magyar királyság és magyar állam életfájának erős gyökerei az idő végeig szilárdan álljanak, s bármí vésztől és vihartól biztosítva nyugodjanak. Adjön a törvényhozás a magyar *»vitéz nemzet«* praedicatumához egy korszerű és

megtisztelő másikat, a »tudományszerető magyar nemzet« praedicatumát; adják e népnek majd az ezredik év betelése nagy nemzeti ünnepére öröma-jándéku azt a dicsőséges bevégzett tény, hogy egy hozzá méltó államle-véltára van.

246. (29) *Rómer Flóris* r. t. előadja jelentését Európa éjszaki részében tett tudományos utazásáról.

Harminczadik akadémiai ülés.

A III. osztály nyolczadik ülése.

1874. nov. 9-én.

Sz t o c z e k J ó z s e f r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

248. (34.) *Hantken Miksa* l. t. »Új adatok a déli Bakony geologiai és palaeontologiai ismeretéhez« cz. értekezést olvas. Kivonata ez:

Értekező ismerteti az általa a folyó évben a déli Bakonyban, nevezetesen Ajka, Urkut, Padrag és Halimba vidékein folytatott felülvizsgálati felvételei alkalmával szerzett új föld- és őslénytani adatokat. Ezen adatok vonatkoznak többi között:

1) az urkuti eddigelé ismeretlen harmadkori szénképződményre s annak őslénytani jellegére;

2) a déli Bakony nummulit képződményének tagosulatára s az egyes rétegcsoportokban előforduló szerves maradványokra.

I. Az urkuti harmadkori kőszénképződmény.

Az ajkai szénbányák megnyitása és sikerdús művelése folytán újabb időben az urkuti határban is, mely az ajkaival határos, és nagy részben hasonló földtani szerkezettel bír, megindítottak a szénkutatási munkálatok, mely célból több helyen hol aknát, hol furlyukat mélyesztettek.

A mélyesztett aknák egyikében, mely az Urkut és Ujhuta között terjedő völgy jobboldali lejtőjén mélyesztetett; csakugyan akadtak egy állítólag 5 láb vastag széntelepre, melyet természetesen az ajkai határban előforduló krétaképződményű széntelepek egyikének tartottak, minthogy annak előfordulási helye közel esik az ajkai szénbányákhoz s különben a kellő földtani ismeretek hiányában az ezen munkálatok vezetésével megbízott személyek a kérdéses aknában nagy mennyiségben előforduló kővületeket tekintetbe nem vették.